

İNSAN HÜQUQLARININ POZULMASI HALLARI: TƏCAVÜZ

Təcavüz ən ağır beynəlxalq cinayət hesab olunur. Təcavüzün beynəlxalq cinayət statusu və beynəlxalq fərdi cinayət məsuliyyəti doğurması hər şeydən əvvəl beynəlxalq adət hüququndan irəli gəlir. Başlıca maddi- hüquqi əsas kimi Nürnberq Tribunalının Nizamnaməsi hökmünü və müəyyən mənada, habelə hüquqi xarakterə malik olmayan, lakin çox böyük əhəmiyyət daşıyan "Təcavüzün tərifi" haqqında BMT Baş Assambleyasının 14 dekabr 1974-cü il tarixli qətnaməsini göstərmək olar.

Ümumi beynəlxalq hüquqa görə, dövlət tərəfindən törədilən təcavüzün planlaşdırılmasında, hazırlanmasında, başlanmasında və ya həyata keçirilməsində rəhbər və yaxud təşkilatçı kimi feal iştirak edən və ya bu barədə əmr verən şəxs təcavüz cinayətinə görə məsuliyyət daşıyır. Təcavüz aktını yalnız müvafiq hakimiyyət səlahiyyətlərinə malik olan şəxslər törədə bilərlər. Başqa sözlə, bu halda söhbət "rəhbərlər"dən və ya "təşkilatçılar"dən getməlidir; bu terminlər nəinki hökumət üzvlərini, habelə hərbi iyerarxiyada, diplomatik korpusda, siyasi partiyalarda və ya işgüzar dairələrdə yüksək vəzifələr tutan şəxsləri də əhatə edir. Təcavüz aktının törədilməsində iştirak qəsdən olmalıdır və təcavüzkar plan və ya siyasət çərçivəsində bütün işin dərk edilməsilə həyata keçirilməlidir. Fiziki şəxsin təcavüz cinayətinə görə məsuliyyəti təcavüzün dövlət tərəfindən törədilməsilə sıx və üzvi surətdə bağlıdır.

BMT Nizamnaməsinin 39-cu maddəsinə görə təcavüz aktının müəyyən edilməsi BMT Təhlükəsizlik Şurasının müstəsna səlahiyyətinə aiddir. Təcavüz cinayəti özündə bir neçə mərhələni ehtiva edir: 1) təcavüz aktının törədilməsi haqqında əmr verilməsi; 2) təcavüzkar müharibənin planlaşdırılması; 3) təcavüzkar müharibənin hazırlanması; 4) müharibənin başlanması; 5) müharibənin aparılması. Praktiki olaraq bu mərhələlər bir-birindən aydın fərqlənmir. Bununla yanaşı, qeyd etmək lazımdır ki, yalnız bir mərhələdə iştirak cinayət məsuliyyətinin yaranması üçün kifayətdir. Genosid. Beynəlxalq hüquqa görə genosid (yun. genos - qəbilə, tayfa və lat. caedo - öldürürəm) ən ağır beynəlxalq cinayət olmaqla təcavüz, insanlıq əleyhinə cinayətlər, müharibə cinayətləri, beynəlxalq terrorizm kimi cinayətlərlə yanaşı sülh və bəşəriyyətin təhlükəsizliyi əleyhinə yönələn cinayətlər qrupuna aid edilir.

Beynəlxalq cinayət hüququnda genosid xüsusilə təhlükəli beynəlxalq cinayət kimi dəyərləndirilir. Genosid cinayətinin tərkibi bir sıra beynəlxalq-hüquqi aktlarda müəyyənləşdirilmişdir. Genosid cinayətinin əsas tərkib elementini zəruri niyyətin təşkil etməsi və onun dinc dövrdə törədilə bilməsi də bu əməli digər oxşar beynəlxalq cinayətlərdən, xüsusilə də insanlıq əleyhinə cinayətlər və müharibə cinayətlərindən fərqləndirir. Məhz buna görə də, genosid, Yuqoslaviya və Ruanda Tribunalı nizamnamələrində, Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Statusunda və bir sıra digər sənədlərdə ayrıca beynəlxalq cinayət kimi fərqləndirilmişdir. 225 Genosid cinayətinin hüquqi əsası BMT Baş Məclisinin 9 dekabr 1948-ci il tarixli 260 (III) sayılı qətnaməsi ilə qəbul edilmiş "Genosid cinayətinin qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında" Konvensiyaya ilə müəyyən olunmuşdur. Konvensiyanın preambulasında qeyd olunduğu kimi, genosidin bütün tarix boyu bəşəriyyətə böyük itkilər gətirdiyini etiraf edərək, bəşəriyyəti bu mənfur bələdan xilas etmək üçün beynəlxalq əməkdaşlığın zərurətini nəzərə alınaraq bu Konvensiyaya qe-

bul olunmuşdur. Konvensiyaya görə genosid hər hansı milli, etnik, irqi, yaxud dini qrupu tam və ya qismən məhv etmək məqsədilə edilən aşağıdakı hərəkətlərdir:

- bu cür qrup üzvlərinin öldürülməsi; - belə qrup üzvlərinə ağır bədən xəsarəti, yaxud əqli pozğunluq yetirilməsi; - hər hansı qrup üçün qəsdən onun tam, yaxud bir qisminin fiziki məhvini nəzərdə tutan tədbirlərin

görülməsi; - uşaqların zorla bir insan qrupundan alınib başqasına verilməsi. Analoji müddəa Yuqoslaviya Beynəlxalq Cinayət Tribunalının nizamnaməsində (3-cü maddə), Ruanda Beynəlxalq Cinayət Tribunalının nizamnaməsində (4-cü maddə), Sülh və bəşəriyyətin təhlükəsizliyi əleyhinə cinayətlər Məcəlləsinin layihəsində (17-ci maddə), Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Statutunda (6-cı maddə) və bəzi dövlətlərin cinayət qanunvericiliyində əks olunmuşdur. Belə bir müddəa Azərbaycanın daxili qanunvericiliyində də təsbit olunmuşdur. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 103-cü maddəsinə əsasən, hər hansı milli, etnik, irqi və ya dini qrupu, bir qrup kimi bütövlükdə və ya qismən məhv etmək məqsədilə qrup üzvlərini öldürmə, qrup üzvlərinin sağlamlığına ağır zərər vurma və ya onların əqli qabiliyyətinə ciddi zərər vurma, qrupun bütövlükdə və ya qismən fiziki məhvə yönəlmiş yaşayış şəraiti yaratma, qrup daxilində doğumların qarşısını almağa yönəlmiş tədbirləri həyata keçirmə, bir qrupa mənsub olan uşaqları zorla başqa 226 qrupa keçirmə genosid sayılır. Konvensiyanın iştirakçı dövlətləri sülh, yaxud müharibə dövründə törədilməsindən asılı olmayaraq genosidin beynəlxalq hüquq normalarını pozan cinayət olduğunu təsdiq edir və onun qarşısını almaq və onun törədilməsinə görə cəzalandırmaq üçün tədbirlər görməyi öhdələrinə götürmüşlər. Konvensiyaya əsasən genosid, genosid törətmək məqsədilə sui-qəsd, genosidə birbaşa və açıq təhrikiyyət, genosidə cəhd, genosiddə iştirak etmək əməlləri cəzalandırılır. Genosid cinayəti törətməkdə təqsirli bilinən şəxslərin ekstradisiyasına gəlincə isə, Konvensiyaya əsasən müqəssirlərin təhvil verilməsinə münasibətdə genosid siyasi cinayət sayılmır. Deməli, genosid cinayəti törətmiş şəxslərə sığınacaq hüququ şamil edilmir. Konvensiyanın 8-ci maddəsinə əsasən, Konvensiyanın hər bir iştirakçısı BMT-nin müvafiq orqanına BMT Nizamnaməsinin müddəalarına uyğun olaraq, onun fikrincə genosidin qarşısını almaq və ya kökünü kəsmək üçün lazım olan bütün tədbirlərin görülməsi tələbi ilə müraciət edə bilər. Konvensiyaya görə bu və ya digər dövlətin genosiddə məsuliyyəti barədə mübahisə, tərəflərdən birinin tələbi ilə Beynəlxalq Məhkəməyə verilir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, 26 noyabr 1968-ci il tarixli Müddətin hərbi cinayətlərə və bəşəriyyətə qarşı cinayətlərə tətbiq edilməməsi haqqında Konvensiya imkan verir ki, törədilmə vaxtından asılı olmayaraq genosid cinayəti törətmiş məsul şəxslər istənilən vaxt cinayət məsu-

liyyətinə cəlb olunsunlar. Belə bir müddəa Azərbaycanın daxili qanunvericiliyində də nəzərdə tutulmuşdur. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin müddətin keçməsi ilə əlaqədar cinayət məsuliyyətindən azad etmə ilə bağlı 75-ci maddəsinin 5-ci bəndinə əsasən, bu Məcəllənin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddələrində nəzərdə tutulmuş sülh və bəşəriyyət əleyhinə və müharibə cinayətləri törətmiş şəxslərə bu maddənin müddəaları tətbiq olunmur. BMT Baş Məclisinin 3 dekabr 1973-cü il tarixli qətnaməsi ilə qəbul edilmiş "Hərbi cinayətlərdə, bəşəriyyətə qarşı cinayətlərdə müqəssir olan şəxslərin aşkara çıxarılması, həbs edilməsi, təhvil verilməsi və cəzalandırılmasına dair beynəlxalq əməkdaşlığın prinsipləri"ne müvafiq olaraq, hərbi cinayətlərdə və bəşəriyyətə qarşı cinayətlərdə müqəssir olan şəxslərin məhkəmə təqibinin və cəzalandırılmasının təmin edilməsinə yönəldilmiş beynəlxalq tədbirlərin görülməsinə xüsusi zərurət vardır.

Ermənilər dəfələrlə Azərbaycana təcavüz ediblər, türklərə qarşı soyqırım aktları törədiblər. Bütün bunlar təsadüfi deyil və ermənilərin bu addımları planlı şəkildə həyata keçirilib. Bunun arxasında türk düşmənçiliyi ilə yanaşı, "Böyük Ermənistan" ideyası da dayanır. Bu gün bir erməni uşağının beyninə türklərə qarşı nifrət yeridilir, tarixi Azərbaycan torpaqları erməni torpağı kimi qələmə verilir. Bu uşaqlar böyüyüb siyasətçi, hərbi, jurnalist, idmançı olur və hər yerdə bizə qarşı düşmən mövqedə dayanırlar. Əslində bu xəstə təfəkkür ilk növbədə onların özünə zərər vurur. Bu gün təcrid olunmuş vəziyyətə düşən Ermənistan yenə də ənənəsinə sadiq qalaraq düşmən mövqedə dayanır, Azərbaycan torpaqlarına iddialarından geri çəkilmir, Dağlıq Qarabağla bağlı danışıqlarda qeyri-konstruktiv mövqe tutaraq status-kvonu uzatmağa çalışırlar. Ermənilərin bu xəstə təfəkkürü Azərbaycana, həmçinin türklərə qarşı olan bir sıra global güclərin işinə də yarayır. Onlar dəfələrlə ermənilərdən bu məqsədlə alət kimi istifadə ediblər və onlar yenə də istifadə obyektinə olaraq qalırlar. Erməni təcavüzünün kökündə məhz bu amillər dayanır.

Təkcə XX əsrdə azərbaycanlılar 4 dəfə - 1905-1907-ci, 1918-1920-ci, 1948-1953-cü və 1988-1993-cü illərdə erməni millətçiləri tərəfindən törədilən soyqırım və etnik təmizləmələrə məruz qalıblar.

Erməni silahlı dəstələri Şuşa, Zəngəzur və Cəbrayıl qəzalarında, İrevan və Gəncə quberniyalarında azərbaycanlılar yaşayan 200-dən artıq yaşayış məntəqələrini viran qoyub, on minlərlə soydaşımız öz doğma yurdlarından qaçqın və məcburi köçkün düşüb. Ermənilər 200 mindən artıq azərbaycanlıni fərq qoymadan qətlə yetirməklə həmin ərazilərdə etnik təmizləmə aparıblar.

Erməni silahlı qüvvələri tərəfindən 1917-ci ilin əvvəllərindən 1918-ci ilin mart ayına qədər olan dövrdə İrevan quberniyasında 197 kənd, Zəngəzur qəzasında 109, Qarabağda 157 kənd dağıdılıb, digər bölgələrdə 60 yaşayış məskəni məhv edilib, yandırılıb və viran qoyulub.

Bolşeviklərin, o cümlədən, Leninin himayəsi altında Şaumyan Bakı Komünasının rəhbəri oldu. Onun başçılığı ilə 1918-ci ilin martında ermənilər tərəfindən dinc azərbaycanlılara qarşı əsl soyqırım törədildi. Martın 31-də və aprelin ilk günlərində qırğınlar kütləvi xarakter aldı. Həmin günlərdə erməni-bolşevik birləş-

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu**

KİVDİF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

mələri Bakıda 12-15 min dinc azərbaycanlıni qətlə yetirdilər.

Ermənilərin basqını nəticəsində 1918-ci ilin ilk beş ayı ərzində Quba qəzasında 16 mindən çox insan xüsusi qəddarlıqla qətlə yetirilib, 162 kənd dağıdılıb ki, onlardan 35-i hazırda mövcud deyil.

Bundan əlavə, Azərbaycanın yüzlərlə yaşayış məntəqəsi, o cümlədən, Qarabağda 150-dən çox kənd dağıdılıb və yandırılıb, eləcə də Şuşada azərbaycanlılara qarşı amansız qırğınlar törədilib.

1947-ci il dekabrın 23-də SSRİ Nazirlər Sovetinin "Ermənistan SSR-dən kolxozçu və digər azərbaycanlı əhalinin Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi haqqında" qərarına əsasən, 150 minə yaxın soydaşımız zorakılıqla deportasiya olunub.

XX əsrin 80-ci illərinin ikinci yarısında ermənilər özlərinin yaxın və uzaq xaricdəki himayədarlarının köməklili ilə yenidən Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ bölgəsinə ərazi iddiaları irəli sürdülər. Təcavüzkar Ermənistan Dağlıq Qarabağdan 50 min azərbaycanlıni soyqırıma məruz qoyub, didərgin salıb, eləcə də Ermənistandan 250 min azərbaycanlıni tarixən yaşadığı torpaqlardan zorakılıqla deportasiya edib.

1988-1993-cü illərdə Ermənistanın hərbi təcavüzü nəticəsində 20 000 nəfər azərbaycanlı həlak olub, 100 000 nəfərdən çoxu yaralanıb, 50 000 nəfər isə müxtəlif dərəcəli xəsarət alaraq əlil olub. 4853 nəfər itkin düşüb, onlardan 1357 nəfəri əsirlikdən azad edilib, 783 nəfəri isə hələ də Ermənistanda əsirlikdədir. Beynəlxalq Qızıl Xaç Komitəsinin məlumatına görə, 439 nəfər əsirlikdə ölüb. 1992-1994-cü illərdə daha da kəskinləşən təcavüz siyasəti Ermə-

nistanın Azərbaycana qarşı genişmiqyaslı hərbi təcavüzü formasını alıb. Xocalı şəhərinin 1992-ci il fevralın 25-dən 26-na keçən gecə baş vermiş işğalı xüsusi qəddarlıqla seçilən faciə kimi XX əsrin bəşəriyyətə qarşı cinayətlərinin qara siyahısına daxil olub ki, orada qoca, qadın və uşaq da daxil olmaqla 613 dinc sakin vəhşicəsinə qətlə yetirilib. Bunun ardınca 1992-93-cü illər ərzində Ermənistanın xaricdən dəstəklənən silahlı qüvvələri Azərbaycan ərazisinin beşdə birini işğal ediblər. Beləliklə, münafişə nəticəsində təqribən bir milyon azərbaycanlı qaçqın və məcburi köçkünü çevrilib.

1994-cü il mayın 12-dən Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin tərəfləri arasında atəşkəs rejimi əldə olunub.

Bu problem Azərbaycan tərəfindən qəti şəkildə qaldırıldığı və bütün bölgənin təhlükəsizliyinə ciddi təhdidlər törətdiyi üçün beynəlxalq ictimaiyyətin diqqətindən də kənar qalmayıb. BMT-nin Təhlükəsizlik Şurası 1993-cü ildə Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinə dair 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələr qəbul edib. Bu qətnamələrin hər biri Azərbaycana qarşı erməni təcavüzünün növbəti mərhələsindən sonra qəbul olunub.

Erməni təcavüzünün tərkib hissələrindən biri də köçürülmə siyasətidir. Tarixin müxtəlif mərhələlərində ermənilər Azərbaycan torpaqlarına köçürülərək, burada yerləşdirilib ki, bu da yaxın və uzaq perspektiv üçün nəzərdə tutulan işğalçılıq siyasətinə hesablanıb. Burada böyük dəstəkçi rolunda isə çar Rusiyası çıxış edib.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru